

AFGANİSTAN ÇEKİLMESİNİN OLASI ETKİLERİ VE ULUSLARARASI AKTÖRLERİN POZİSYONLARI

DOÇ. DR. GÖKTUĞ SÖNMEZ

Güvenlik Çalışmaları Direktörü ORSAM

“

Taliban ve Kabil hükûmeti arasında askerî belirsizliğini sürdüren bölgeler de göz önünde bulundurulduğunda, Taliban doğrudan ve dolaylı olarak henüz ABD ve NATO birlikleri ülkedeyken dahi ülkenin %50 ila 60'ında etkisini sürdürmekteydi.

”

Yüzyıllardır stratejik konumu dolayısıyla dönemin büyük güçlerinin işgali ve doğrudan/dolaylı sömürü çabaları karşısında kalmış olan Afganistan'da bu kez de Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) güçlerinin çekilmesiyle tekrardan haklı biçimde bu güçlerin yine uzun süreli kalıcı olamadığı bir vaka daha oluşmuştur. Geleneksel noktada, uluslararası çabalarla ka-

lıcı biçimde “çözümeyen” Afganistan meselesinde Taliban ülke kontrolünü sağlamış ve ülkenin önümüzdeki yıllardaki idari kadrosunu teşkil etmiştir. Ülkedeki durumun dünyaya istikrarsızlık ihraç eden bir hâl alabileceğine dair endişeler dillendirilirken öte yandan ise Taliban’ın Afganistan’ın mevcut denkleminde, uluslararası aktörlerin saha gerçeğini kabullenerek çekildiği bir coğrafyada, ideolojik pozisyonu nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin ülke içinde göreceli istikrarı temin edici tek aktör olarak da görülmesi de mümkündür.

2001 MÜDAHALESİNDEN ÇEKİLMEME GENEL GÖRÜNÜM

2001’deki Afganistan’a müdahale sonrası hızla Kabil’in kontrolünün sağlanması ve Taliban’ın yönetimden uzaklaştırılmasına karşın ne Kabil dışında etkin bir Afgan yönetimi inşa edilebilmiş ne de Taliban’ın ülkenin büyük bölümünde geçerli fiili yönetimi kırılabilmiştir. Taliban ve Kabil hükümeti arasında askerî belirsizliğini sürdüren böl-

geler de göz önünde bulundurulduğunda, Taliban doğrudan ve dolaylı olarak henüz ABD ve NATO birlikleri ülkedeyken dahi ülkenin %50 ila 60’ında etkisini sürdürmekteydi. Ülkede fiili ana kontrol mekanizması olan ve daha önce de Afganistan’ı yönetmiş bulunan Taliban hâlihazırda bir yarı hükümet pozisyonundaydı. Bununla birlikte sahada ulusal düzeyde Taliban için caydırıcı olabilecek yerel bir aktörün de yokluğuyla Taliban, beklendiği üzere ülkede hızlı bir

hamle ve yabancı kuvvetlerin çekilmesiyle fiili kontrolünü genele sâri hâle getirdi. Esasen konuya dair analiz de Taliban'ın tüm ülkeyi ele geçirmesinin maksimum 60 gün süreceğini çekilmeden önce de öngörmek mümkündü.

Afganistan ekonomik açıdan bir rantiyer devlet olması hasebiyle dış etki ve baskıya oldukça açık durumdadır. Bu durumun yakın vadede düzelmesinin imkansızlığı da stratejik konumu haiz ülkeyi her dönem bir başka büyük gücün kontrolü altına itmektedir. Taliban

öncesi hükümet bütçesinin %75'i dış yardımlardan karşılanmaktaydı. Bu çerçevede içerisinde güvenlik sektörü harcamalarında dış desteğin %95'inin ABD'den geliyor oluşu dahi başlı başına oldukça açıktır. Güvenlik alanındaki olası başka bir sorun da şimdilik göz ardı edilen özel askerî şirketlere bağlı ve sayıları 18 bine yaklaşan sahada olan paralı askerlerdir. Bu kitlenin yarıdan fazlası da yerelden istihdam edilmektedir. Yabancıların ülkeden çekilmesine bu şirketlerin personeli de katılabilecekken yereldeki kapasitenin ne

denli ülke dışına çıkacağı soru işaretlidir. "Uzmanlıklarını" satacakları işveren kalmayan bu kitle, ülke içinde istikrarsızlaştırıcı faaliyetleri de tetikler bir rol oynayabilecektir. Çekilme sonrası yeni mülteci dalgalarının oluşması endişesi de Türkiye açısından ciddi bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. 1,7 milyona kadar ulaşabileceği öngörülen mülteci dalgasının Türkiye'ye önemli sosyoekonomik etkileri olacaktır ki bunun engellenmesine yönelik girişimler ve üst düzey açıklamalar da konunun hassasiyetinin altını çizmektedir.

ÖNE ÇIKAN ULUSLARARASI AKTÖRLERİN POZİSYONLARININ ANALİZİ VE TÜRKİYE

ABD için Afganistan, askeri bo-yutunun yanı sıra siyasi, ekonomik ve sosyal sonuçları ve kendi ulus-lararası profiline etkileri açısından ikinci bir Vietnam görünümü ver-mektedir. Ayrıca Afganistan'ın, Çin ve Rusya'ya sunabileceği fırsat pencereleri, ABD'nin Irak, Suriye ve Afrika'da da süren çekilme ham-leleriyle birleştiğinde, küresel re-

kabette çok önemli bir kırılıma dönüşebilecektir. El-Kaide'nin genel söyleminin yalnız Afganistan, Irak veya Suriye'ye odaklı değil, genel anlamda tüm İslam dünyasından ABD çekilmesine odaklı olması, el-Kaide'nin ABD çekilmesiyle şimdiden dillendirmeye başladığı zafer söylemini de derinleştirecektir. Örgütün hem kurumsal hem de tarihsel olarak Taliban ile yakın irtibatı da bu tutumun Afganistan sahasında yansımalarının süreceğini, bunun özellikle Taliban şemsiyesi altında varlığını derinleştirme olarak açığa çıkabileceğini ve bağlantılı olarak IŞİD-Kaide çatışmasının Afganistan sahasına yansımaları olabileceğini düşündürmektedir.

“

Önceki dönemde Kabil dışında etkisi sorgulanan idarenin bu imkânları sağlaması mümkün değilken Çin'in Taliban hükümetini hızla tanıması ikili görüşmelerde Kuşak-Yol Projesi'ne Taliban yönetiminin destek vereceği ve Çin'in, Taliban'ın ülkede istikrarı sağlayacağı şeklindeki inancını da göstermektedir.

”

Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin yalnız ekonomik fizibilitesi değil, güvenliği de Afganistan'ın durumuna bağlıdır. 2016'da Çin ile proje kapsamında anlaşmalar imzalayan ve 2017'de gerekli yatırımları alabilmek için Asya Kalkınma Yatırım Bankası üyesi olan Afganistan yönetiminin en önemli bölgesel ön-

celiklerinden biri projenin parçası olmaktır. Çin açısından Afganistan, projenin ana sütunlarından 5 Millet Demiryolu'nun parçası olarak da ayrı bir öneme haizdir. Ülke, aynı zamanda Çin'in hızla artan enerji ihtiyacını karşılamak için en kısa rotalardandır. 1 ila 3 trilyon dolar civarı olabileceği tahmin edilen doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesi de Çin'in öncelikli gündemlerinden biri olarak görünmektedir. Tüm bu şartların sağlanabilmesi içinse Çin'e Afganistan'da istikrarlı, kendisiyle çalışmaya istekli ve tahmin edilebilir bir yönetim gereklidir. Önceki dönemde Kabil dışında etkisi sorgulanan idarenin bu imkânları sağlaması mümkün değilken Çin'in Taliban hükümetini hızla tanıması ikili görüşmelerde Kuşak-Yol Projesi'ne Taliban yönetiminin destek vereceği ve Çin'in, Taliban'ın ülkede istikrarı sağlayacağı şeklindeki inancını da göstermektedir. Afganistan'daki olası gelişmelerin bölgesel güvenlik iklimini gerek mülteci meselesi gerek radikal grupların alan kazanması ile sarsması ve bunun Kuşak-Yol Projesi'nde tedavi edilemez hasarlar açması mümkündür.

Çin'in hâlihazırda artan altyapı yatırımları kapsamındaki yeni projelerinin Afganistan'ın geleceğindeki rolü daha da artacak olup, Taliban'a da barış sürecinin ödülü olarak söz konusu projeleri önermesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Pakistan-Çin yakınlaşması ve Taliban-Pakistan ilişkileri de düşünüldüğünde bölgede Çin-Pakistan-Afganistan aksımın doğması oldukça olası gözükmemektedir.

Sahada kimi aktörlerle yakın ilişkileri ve özellikle Afganistan müdahalesi sonrası Taliban'la kurduğu ilişkilerle Rusya sahadaki nüfuz artış yarışında doğal liderlerden olmuş, Çin'le birlikte sürecin en aktif katılımcılarından birini teşkil etmiştir. "Sovyetler'in Vietnamı" Afganistan'ın travmatik hatırasının ötesine bir siyaset dizayn eden Rusya ev sahipliğinde 2019 Şubat ve Mayıs aylarında Taliban ile Afgan siyasetçilerinin Moskova buluşmaları da bu çerçevede okunabilir. Taliban ve yakın gruplarla tüm sorunlu geçmişine rağmen hem ülkedeki ABD karşıtı tutum hem de 19.yy sonrası Afganistan'la kurduğu asimetrik ilişki Rusya'ya önemli bir alan açmakta ve bu alan Orta Asya üzerinde kurmaya çalıştığı nüfuzun de ana taşlarından birini teşkil etmektedir. Taliban'ın yabancı güçlerin ülkeden ayrılması söylemi 11 Eylül sonrası Rusya'nın yakın çevresinde varlığını artırmaya çalışan ABD'yi buradan uzaklaştırdığı yeni bir kazanım alanı olarak da değerlendirilebilir. Görüşmeler sürecinde de Rus dış politikası zaten mevcut yönetimden ziyade Taliban'la uyumlanmış ve görüşmelerde Kabil hükümeti temsilcilerine yer verilmemiştir. Çok yüzeysel de olsa

doğru bir okumayla Rusya'nın Taliban'la ABD'nin ülkeden çıkarılması noktasında müşterek bir düşman üzerinden ortaklaştığını söylemek mümkündür ki bu ortaklaşma başarılı sonuçlanmıştır. Rusya Taliban'la kurduğu ilişkilerle muhtemeldir ki sadece ABD etkisini kırma değil, aynı zamanda Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ne de ket vurma fırsatı görmektedir.

“

Taliban'ın ülkeye hâkim olmasıyla Hindistan-Afganistan ve Hindistan-Pakistan ilişkilerinde gerilim vites yükseltebilecektir. Bu gerilim artışı Hindistan-ABD ve Pakistan-Çin yakınlığı düşünüldüğünde küresel güvenlik sorunları da doğurabilecektir.

”

Hem ideolojik hem siyasal tabanlı olarak Taliban'la mesafeli ilişkileri, Kabil hükümetlerine yakın tutumu ile Hindistan'ın, bölgedeki ana rakibi Pakistan'a kıyasla ülkedeki et-

kisi Taliban'ın yeniden güç kazanmasıyla daha da azalabilecektir. Ülkeyi arka bahçesi olarak gördüğü ve Taliban üzerinden kurguladığına dair sıkça eleştiriye maruz kalan Pakistan'ın Taliban üzerinden ülke üzerinde olası nüfuz kazanımı, Çin'le son dönemdeki oldukça yakın ekonomik ve siyasi ilişkileri dolayısıyla yine Çin'in hanesine dolaylı kazanımlar da yazacaktır. Taliban'ın ülkeye hâkim olmasıyla Hindistan-Afganistan ve Hindistan-Pakistan ilişkilerinde gerilim vites yükseltebilecektir. Bu gerilim artışı Hindistan-ABD ve Pakistan-Çin yakınlığı düşünüldüğünde küresel güvenlik sorunları da doğurabilecektir.

El-Kaide ve Taliban'la dönem dönem yakın ilişkileri gündeme gelen İran ise Afganistan'da barış sürecinin başından bu yana Taliban heyetlerinin ziyaretleriyle süreci doğrudan takip etmekteydi. İran için ABD çekilmesi yalnız bölgesel çevrelemenin kırılması için değil, hem bölgede Hindistan ve Pakistan ile rekabeti hem de giderek yakınlaştığı Çin'in bölgede artabilecek etkisi dolayısıyla hayati önemde olacaktır.

“

Türkiye açısından bölgede ABD etkisinde kırımlar yaşanırken öncelikle Çin ve Rusya'nın etkisinin artışı beklemek ve buna göre bir yaklaşım dizayn etmek gereği öne çıkmaktadır. Burada ana odak ise bu güçler arası dengeler gözetilmekle birlikte Türkiye'nin çıkarının odağa oturtularak tüm güçlerle iletişimin bunun üzerinden kurgulanması gereğidir.

”

Hem ülkenin ana ticari ortaklarından olan hem de önemli altyapı yatırımlarıyla ekonomik nüfuzunu artırma çabasında olan İran için Afganistan, bölgesel politikasının ve Orta Asya'ya ulaşma çabasının da ana taşlarındandır. Afganistan'da yeni dönem nasıl bir resim getirirse İran'ın vekil güçler için kullandığı Afgan mülteciler iki aktörün de birbirine dolaylı müdahaleleri için önemli araçlardan olacaktır. Bununla birlikte rejimler arasında ideolojik gerilimin ilk sinyallerini dikkatle takip etmek gerekmektedir.

Türkiye açısından bölgede ABD etkisinde kırımlar yaşanırken öncelikle Çin ve Rusya'nın etkisinin artışı beklemek ve buna göre bir yaklaşım dizayn etmek gereği öne çıkmaktadır. Burada ana odak ise bu güçler arası dengeler gözetilmekle birlikte Türkiye'nin çıkarının odağa oturtularak tüm güçlerle iletişimin bunun üzerinden kurgulanması gereğidir. Bununla

birlikte Afganistan'dan gelen ilk açıklamalar Türkiye ile ilişkilerin iyi tutulmasına yönelik Taliban tarafındaki çabanın altını çizirken Türkiye de ilk etapta mutedil bir yaklaşım benimsemiş, yönetimle karşılıklı bir muhatapı yakında tutarak deneme sürecine girilmiştir. Bu yaklaşım önemli ölçüde sınır komşusu dahi olunmayan Afganistan'dan gelen ve gelmeye devam edeceği öngörülen mültecilerin ülke için ciddi bir demografik, sosyal, ekonomik sorun teşkil edeceği de değerlendirilerek ortaya konmuş ve bu göçe imkân sağladığı değerlendirilen İran'a da gerekli uyarılar yapılmıştır. Bu kitle içerisinde Fatimiyyun bağlantılı kişilerle istikrarsızlaştırıcı faaliyetlere dair risklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Geçtiğimiz süreçte dahi Taliban'ın eylemlerinde yabancı askerlere yönelik saldırılarına karşın Türk personele yönelik gözettiği yaklaşım da göz

önünde bulundurulmalıdır. Hem Orta Asya'ya geçiş hem diplomatik ve ticari ağının genişlemesi hem Kuşak-Yol kapsamındaki gelişmelerin içerisinde daha doğrudan yer alabilmek ve de Afganistan gibi kilit bir coğrafyada varlık gösterme anlamında bu ilişkilerin dikkatle tesisi ülkeden bölgeye yayılabilecek olası güvenlik sorunlarının da erken tespiti ve bunlara müdahale imkânını verebilecektir. Dolayısıyla Taliban'a dair uluslararası arenada dile getirilen pek çok endişe göz ardı edilmeksizin bugün bölgedeki kırımla ve olası yansımaları çerçevesinde Türkiye'nin mutedil yaklaşımının sadece ilişkilerin olası yakınlaşması ve Afganistan'ın uluslararası toplumla entegrasyonu açısından değil, olası bölgesel ve küresel güvenlik krizlerinin erken tespiti ve önlenmesine yönelik çabalar açısından da önem arz ettiği anlaşılmaktadır. ■